

“PIRNAZAROV MURATBAY”

Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası Nókis filiali
“Ulıwma kásiplik hám social gumanitar pánleri kafedirası”,
“Kórkem ónertanıw” qánigeligi

2-kurs studentı: Pirnazarov Begis Ikram ulı
Ilimiy basshı: Kamalova Gúlmariyam Maqsetdullaevna,

Annotaciya: Bul maqalada bes qalanıń biri Shimbay rayonında jasap, kóplegen duwtarlardı islegen, qábilyetli usta Pirnazarov Muratbaydıń ómiri, miynet jolı haqında aytıp ótilgen. Bunan basqa Muratbay ustanıń duwtar áspabınıń soǵılıw jolınıń tártibi haqında maǵluwmatlar berilgen.

Tayanış túsinikler: Mádeniyat, kórkem óner, muzıka, usta, duwtar qazba duwtar, Qurama duwtar, cerkul, usta Pirnazarov Muratbay

Аннотация: В этой статье рассказывается о жизни и творчестве Пирназарова Муратбая, талантливого мастера по изготовлению каракалпакских дутаров из одного из пяти главных городов Чимбайского района. Также тут есть данные о порядке изготовления этого инструмента.

Ключевые слова: Культура, искусство, музыка, мастер, дутар, инструмент, изготовление

Baqsıshılıq, jırawshılıq, qıssaxanlıq áyyemgi erte dáwirde miyras bolıp kiyatırǵan ónerlerdiń biri. Ol atadan-balaǵa, ustazdan-shákirtke ótiw jolı arqalı házirgi kúnge shekem jetip kelgen. Xalıqımız duwtar shertip, qosıq aytatuǵın insanlardı baqsılar dep ataǵan. Baqsılardı duwtar ásbabısız kóz aldımızǵa keltiriwimiz qıyın. Bul ásbap óziniń kelip shıǵıw tariyxı hám isleniw tártibine iye. Elimizde duwtar islewshi ustalar júda kóp, olardıń biri qolı gúl usta Pirnazarov Muratbaydıń islegen jumıslarına názer salsaq.

Bes qalanıń biri Shimbay rayonında ózi islegen duwtar ásbabı menen tanılǵan usta Pirnazarov Muratbay bolıp tabıladı. Ol 1950-jılı 18-noyabrde Qızıl ózek awıllıq keńesinde, muǵallimler shańaraǵında dunyaǵa keledi. Balalar baqshasına barmay 7 jasına shekem ata anasınıń qolında tarbiyalanadı. Jas Muratbay 1957-jılı №30 “Leninizm” atlı orta bilim mektebinde oqıp baslaydı. Ol mektepte oqıp atırǵan waqıtlarında kóp pánlerge qızıqqan, muǵallimler oqıwshıdan talap etken bilimlerdiń hámмесin ózinde jámlengen oqıwshı bolǵan. Onıń akesi Pirnazar tilshi bolǵanlıǵı sebepli jas Muratbaydıń Ana-tiline degen qızıǵıwshılıǵı júda joqarı boladı hám onı súyip oqıydı. Sol mektepte muǵallim hám kitapxanashı bolıp isleytuǵın Gúldar apa oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıw ushın klasslarǵa kirip kitap tarqatatuǵın bolǵan. Jas Muratbay da Gúldar apadan hár qıylı kitaplar alıp adebiyatqa, jazıwshılarǵa,

shayirlarğa degen qızıǵıwshılıǵı jánede artadı. Ol mektepti úlgili oqıwshılar qatarında 1967-jılı tabıslı tamamladı. Sol jılı Tashkent qalasındaǵı medicinalıq institutına oqıwǵa kiriw ushın hújjet tapsıradı, biraq oqıwǵa tayarlıqsız tapsırǵanlıǵı sebepli kire almaydı. Jas Muratbay Tashkent qalasınan qayıp kelgennen keyin PMK 14 (kóshpeli mexanizaciyalasqan kolonna) qurılısında jumısqa qabil etilip, bul jerde ápiwayı jumısshı esabında islegen.

1967-jıldıń ózinde áskeriy xızmetke shaqırtırıldı, biraq jası jetpegenligi sebepli qabil etilmeydi. Ol áskeriy komissariat (voenkomat) tárepten májburlengenligi sebepli aydawshılıq hújjetin alıwǵa tuwrı keledi hám Nókis qalasındaǵı “Qız Ketken” kanalınıń qasındaǵı avto mektepte 6 ay dawamında oqıp, Zil-130, Zil-555 túrdegi úlken kóliklerdi aydap úyrenedi. Sol jıldıń may ayında imtixan tapsırıp, pitkergenligi haqqındaǵı hújjet qolına aladı.

1969-jılı Muratbay noyabr ayında áskeriy xızmetke jiberiledi. Ol Xojeli rayonınan jolǵa shıǵıp, 10-kún dawamında poezd arqalı Moskvanıń Zagorodskiy rayonına jetip baradı. Áskeriy xızmette qollarına qural jaraq berilmegen, 1-jıl dawamında kólik ońlawshı bóliminde, saat 19:00 den túngi 2:00 ge shekemgi waqıt aralıǵındaǵı ekinshi smenada jumıs islegen. Isten shıqqan kólikti azanǵa shekem ońlap, tayarlawı kerek bolǵan. Xızmettiń 2-jılında ol Zil-164 kóligin aydap áskeriy xızmetti óteydi. 1971-jılı Muratbay Moskvadan qaytar waqtında Qarataw awılınan, jerlesi bolǵan Altınbay jorası 3 kún dawamında awırıp qalǵanlıǵı sebepli onı kútip qaladı. Dostı táwir bolǵannan keyin, áskeriy xızmetti ótegenligi haqqındaǵı hújjetiniń ústine 30 tiyin qosıp samolyot penen 4,5 saata óz awılına jetip keledi.

Úyine kelgennen soń oqımaǵanlıǵı hám óziniń tiykarǵı kásibi joq bolǵanlıǵı sebepli kún kóriw ushın kólik aydap aqsha tawayın dese, ata-anası: “bizler muǵallimler shańaraǵınanbız, sen de joqarı oqıw orınlarında oqıp, izimizdi basıwıń kerek!”- dep onıń bul isine qarsı boladı. Ata-anasınıń qálewi menen 1972-jılı Nókis mámleketlik pedagogika institutı, “Pedagogika” fakultetiniń baslanǵısh klass oqıtıwshısı jónelisine oqıwǵa kiredi. Sol jılı ata-anaları qatnasıp otırǵan, bir birinen qız alısqan quda, jek jat bolıp tamırlasqan shańaraqtıń aǵzası, miyirbeke bolıp islep atırǵan gózzal qızlardıń biri Úbbiyeva Almagúl menen turmıs quradı.

1977-jılı oqıwın tabıslı tamamlap Muratbay óziniń awılına qaytadı hám dáslepki miynet jolın ózi oqıǵan mektepte dawam etiredi. Ol dáslep kitapxanashı, keyin ala muǵallım bolıp islegen. Sol dáwirlerde muǵallımlardıń kemshiligi, oqımısli insanlardı azlıǵı, qánigelerdiń jetispegenligi sebepli 10-jıl dawamında dene tarbiya páni boyınsha sabaqlar alıp barǵan. Waqıtıń ótiwi menen dógerek basshısı, qosıq muǵallımı bolıp ta islegen.

Ol 1985-jılı 35 jasında Q.Sayıpov atındaǵı muzıka mektebine qatnap oqıwshılardan, ózi qatar doslarınan muzıka sırların hám rubap ásbabın jánede joqarı dárejede atqarıwdı úyrenen. Waqıtıń ótiwi menen M.Pirnazarov muzıkalıq sawatqa

iyе болып, оқыwshыларға ози билгенше дуwтар, рубап асбапларын атқарыw жолларын ұйретеді. Уқыплы, қабілетті оқыwshылардан ансамбль дүзеді һәм бул ансамбль қысқа waқыт ішінде Шымбайда белгілі орындарға ереді һәм waқыт өтіуі менен елге таныла бастайды.

Ансамбль қатнасыwshылардың санын көбейтуі үшін асбаплар керек болды. Көп оыланған Муратбай асбапты сатып алыw үшін көп қаржы керек екенлігін сезеді, бирақ балалықтан оның саз асбап соғыwға деген қызығыwshылығы бар еді. Оның бул қызығыwshылығы вулкан сыйақылы аталады. Муратбайдың ойына балаларға асбап соғып беріw ойы келіп, озын бул істе сынап көрмекші болады һәм ағашлар тawып 1984-1986-жылдан рубап аспабын соғып бастайды. Қараса оның қолынан бул іс те келіп атыр, бул өнерді және де жетілістіріw үшін өз үстінде көбірек ісleyді. Муратбай басқа жақсы рубаптардың дүзілісіне қарай оның ісlenіw сыйларын ұйреніп, ози жеке түрде ісlegen ең бірінші рубап саз асбабын естелік үшін жайының торуіне ілдіреді.

Рубап концерт үшін һәм техникalıқ болып 2 ге бөлінеді. Техникalıқ рубап концертте атқарылатуғын рубапқа қарағанда 10см кіші болады. Муратбай асбаптарды озынше ісlegenлігі себепті, оның рубаптары жоқарыда көрсетіген екі түрге де кірмейді. Ең дәслеп ісlegen рубабының 3-октавадағы перделерде қатешіліктерді сезіп, ози үстінде және де көбірек ізленіп, қателерін дұрысławға һарекет еткен.

Муратбайдың бери екі болады, себебі ол бір жақтан бала шағананы мәмлекеттен алған аылығына бақса, және бір жақтан оның дәраматы асбап соғыw усташылығы еді. Ол асбаплар соғып шаһарағына дәрамат кiritіп бастайды, озының мұтәжін һәм халықтың мұтәжін питіреді.

М.Пирназаров 1980-жылы өз өмірлік жолдасы менен Шымбай районуна көшіп өтеді. Нөкiсте оқып атырған waқыттарында радио һәм телеведениеде беріліп атырған концерт дәстүрлерін қызығып көріп баратуғын болған һәм сол сазендердің атқарыw усыларын һәм дәретіwshылардың өмірлері менен қызыққан. Ол тек ғана рубап асбабының соғылыwын ұйреніп қоймастан дуwtардың да ісlenіw жолларын ұйреніп бастайды.

Муратбай устанының көплеген танылары: “Рубапты не қыласаң?, одан көре ата-бабаларымыздан миырас болып киятырған, миллий асбабымыз болған аламоынақ дуwtарды ісle”-деп айтadı. Адамлардың бул сөзлері туwры екенлігін біліп, ози жеке түрде дуwtар соғып бастайды.

Бір күні Муратбай телевизордан дуwtар соғыwшы Атамурат устаны көріп қалады. Ол уста ози соққан дуwtары һақында толық мағлыwмат берген, сол waқытта Муратбай одан патия алыwdы ниет етіп қояды. Муратбай жақын досларының бери Амётбай менен биргелікте Атамурат устаны ізлеп жолға шығады. Олар Атамурат устанының ұй мәнзiлін білмеген, бирewлерден “Хожеліде ісleyді”-деген сөзлерді есітіп, Хожеліге ізлеп барады бирақ, таба алмайды. Ерtesіне Нөкiс rayонда туратуғынын біліп, Атамурат уста менен ушырасады. Атамурат аға: “Ісlegen дуwtарыңды алып кел, қатешіліктер болса айтман, білмеген затыңды ұйретейін”-деп айтadı. Ерtesіне Муратбай жорасы менен дуwtарды алып, және Атамурат устаға барады һәм дуwtар асбабы бойынша бір қанша білмеген затларын

úyrenedi. Muratbay usta ózinen 3-klass joqarı oqıǵan baqsı Dáwletniyaz Mámбетniyazov, ózi oqıǵan mektep direktorı, akesi Pirnazar hám bir neshe jora joldaslar menen birge barıp Atamurat aǵadan patiya aladı hám 1987-jıldan baslap ózi jeke túrde duwтар soǵıwdı baslaydı.

Muratbay dáslep qazba duwтар islep, birinshi islegen duwтарları jaqsı shıǵa baslaǵanlıǵı sebepli olardı 250 somnan satatuǵın bolǵan. Biraq islegen duwтарlarınıń perdelerinde qateshilikler bar ekenin bilgen Muratbay Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń muzikalıq talim kafedrası oqıtıwshısı bolıp isleytuǵın Ayekiyev Qarılbay aǵanıń ásbap islew hám muzıka institutın pitkergenligin esitip, onı Nókis qalasına izlep baradı. Olar ushırasıp jas usta Muratbay: “Perdelerimde qateshiliker bar sizde cirkul bar dep birewlerden esitken edim, ásbap islew institutın pitkergen ekensiz, perdelerdiń qateshiliklerin joq qılıq qaraqalpaqtıń haqıyqıy duwтарın shıǵarmaqshı edim”-dep aytadı, sonda cirkuldı bergен Qarılbay aǵa: “Meniń ózim cirkuldan paydalanbayman, bul cirkuldan bir eki marte qollanǵannan soń jelinip baslaydı, jane duwtardıń perdeleri qate shıǵıp hawazı buzıladı”-dep perdelerdiń aralıǵın jaqsı aǵashqa túsirip beredi.

Mektepte jumıs islep atırıp, qolı bos waqıtlarda ustashılıq (Onıń akesi Pirnazar balasına “Ural” markalı motocikl alıp bergен, usı motocikl menen qatnap, úydiń tóbesin qaǵıp, qosımsha dáramat tawatın bolǵan. Ustashılıqtıń arqasında kerekli miynet quralları da kóbeyedi, 5 xanalı úydiń tóbesin bir xapteniń ishinde islep, hár bir bólme ushın 70 somnan alatın bolǵan. Sol sebepli rubap, duwтар ásbapların soǵıw qıyın bolmaǵan.) penen de shuǵılanadı.

Muratbay jas waqıtları sport, diyqanshılıq penen shuǵılanǵanlıǵı sebepli qolları qatayıp, duwтар hám rubap ásbapların atqarıw tezligi hálsirep baslaydı. Bir neshe jıllar dawamında Shımbay rayonındaǵı madeniyat sarayında ásbap ońlawshısı bolıp jumıs isleydi hám 2007-jılı napaqaǵa shıǵadı. Muratbay usta menen sáwbetleskenimizde duwtardı isleniw jolların tómendegishe aytıp berdi:

-“Duwтар ásbabın 40-jıldan berli islep kiyatırman. Duwтар qazba hám qurama bolıp 2 ge bólinedi, onı basınan aqırına shekem sapalı qılıp islew ushın keminde bir ay waqıt talap etiledi. Duwтар dástesi, moynı, gewdesi bolıp úshke bólinedi hám súyekten islengen qaraqalpaq milliy naǵısları menen bezeledi. Qazba duwтар qurama duwтарǵa qaraǵanda qıyınraq bolıp aǵashtı qazıp islenedi, soń dástege biriktiriledi, onıń tek betine ǵana naǵıs salınadı. Duwtardıń gewdesi 10 yamasa 12 qabırǵalı qılıp islenedi. Ustalar dawıs jaqsı shıǵıw ushın gewdesin ishki tarepin 3-5-mm aralıqta, sulıw shıǵarıw ushın 12 qabırǵalı qılıp isleytuǵın bolǵan. Moynınıń ústińgi tarepine súyek tabıw qıyın bolǵanlıǵı sebepli naǵıslardı aq plastmassadan qollanaman. Qazba duwtardıń dawısı ashıq, shıraylı boladı onı shegine jetkerip isleytuǵın usta bolmasa duwtardıń jaqsı dawısı beriwı qıyın.

-Qurama duwтар qazba duwтарға qaraғanda islew а́nsat. Bul duwтар gewdesi, dástesi, 2 qulaғı, úlken hám kishi tiyegi, 13 perdesi, dawıs shıǵarıw xanası, 2 tardan ibarat. Birinshi tar lya sestine ekinshi tar bolsa miy sestine sazlanadı. Qurama duwtarda on birinshi qabırǵanı basqa aғashlardı uslap turıwshı esabında qollanaman, sonda duwrat domalaq hám sulıw bolıp shıǵadı. Hár waqıtta duwtardıń qaqpаǵı saylandı aғashlardan qoyılmasa jaqsı ses bermeydi. Qaqpаq quramındaǵı jelimdi ótrke pisirip alıp taslamasań qaqpаq ses bermeydi. Duwtardıń qaqpаǵın eń jaqsı tut aғashınan, dástesine alma, jiyde, erik aғashınan qollananaman. Biraq gewdesine erik aғashınan qollansaq 3-ásirge shekem paydalansa boladı. Dástesin bolsa erikten qoyǵan jaqsı, sebebi erik aғashı qıysaymaydı hám óz qálpin joǵaltıwı qıyın. Duwtarda eki tiyektiń ortası “lya” nota bolıp, perdelerdi bólistirgen waqtında ayırım perdeler 3mm ge jılıstırılǵan. Aydın hám ayjamal perdelerine sestі jaman shıqpawı hám dawısı buzılmawı ushın “jelka” qoyılmaǵan. Bul ásbaptı qálegen jerge yaǵnıy izey, júda ıssı, ashıq áynanıń aldına qoyıwǵa bolmaydı. Eger duwтар usı jerlerge qoyılsa jelimlengen jerleri bosasıp, qaqpаǵı kóterilip ketedi, bunday jaǵdayda duwtardıń hawazı buzıladı.

Duwтар bul qaraqalpaqtıń milliy asbabı bolıp, atadan balaǵa, ustazdan shákirtke ótiw arqalı házirgi kúнге shekem jetip kelmekte. Bul ásbaptıń saqlanıp, keleshek áwlatqa shekem jetip keliwine joqarıda aytıp ótilgen usta Muratbay Pirnazarov sıyaqlı insanlardıń róli júda joqarı. Olardıń duwтар soǵıw hám miynet jolındaǵı iskerligine sónbes tabıslatr tilep qalamız.

Paydalanıǵan ádebiyatlar:

1. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 880-884.
2. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
3. Abdikarimova I., Kamalova G. KARAKALPAK FOLKLORE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 1237-1239.
4. Madrimova T., Kamalova G. M. TEACHERS ARE DEAR... //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1.
5. То‘хтаjon M., Kamalova G. M. XORAZM DOSTONCHILIKI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 3. – С. 30-35.
6. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSEMOVTIŃ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
7. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
8. Kamalova G. M. et al. KÓRKEM ÓNER TARAWÍNDA ÁDEBIYATLARDÍŃ TUTQAN ORNÍ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 2. – С. 296-299.
9. Ulzada O., Kamalova G. M. QARAQALPAQSTANDA OPERA JANRINIŃ RAWAJLANIWI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 37. – №. 2. – С. 36-40.
10. Pirnazarov B., Kamalova G. PEOPLE'S FAVORITE SINGER SAGINBAI MATMURATOV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 263-2668.

11. Saparova G. S., Kamalova G. M. M. TARIKHOV'S ROLE IN THE KARAKALPAK MUSICAL CULTURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 276-282.
12. Muratbaeva R., Kamalova G. M. MULTI-FACETED MONOCHROME //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 269-275.
13. Ulzada O., Kamalova G. M. QORAQALPOQ SOZ ASBOBLARI KELIB CHIQISHI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 166-168.
14. Jamgirbaevna N. A. QISSAXONLAR //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 113-116.
15. Чаршемов Ж. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ //Вестник музыки и искусства. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 16-22.
16. Charshemov J. Karakalpak bakhshis and schools of bakhshi art //Teoretical and Applied Science (ISSN: 2409-0085). – 2023. – Т. 118. – С. 178-180.
17. Jamil Charshemov. (2024). PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 30-80 YEARS OF XX- CENTURY. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(1), 33–36.
18. PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 1990-2010 OF XX-XXI CENTURY. (2024). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(1), 37-41.
19. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.
20. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 818-821.
21. Чаршемов Ж. БАЛЕТДА ЖЖ НОВЕР РЕФОРМАТОРЛИГИ //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 33. – №. 2. – С. 20-25.
22. Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 22-27.
23. Charshemov J., Muratbaeva R. JAՆA RUXTAGI XALIQ QOSIQLARI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 16-21.
24. Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DՔWIRINIՆ GARMONIYASI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 49-53.
25. To'xtajon M., Charshemov J. O'ZBEK MUSIQASIDA LAZGINIՆ TUTGAN O'RNINI VA UNING TURLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 163-166.
26. IT A., JA C. JAՆA OՄIRGE QՔDEM BASQAN XALIՔ QOSIQLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 158-162.
27. Axmetovna M. A., Charshemov J. A. POLIFONIYANIՆ RAWAJLANIW DՔWIRLERI HՔM POLIFONIYALIՔ FORMALAR //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 167-171.
28. Muratbaevna J. X., Charshemov J. A. QUNIN JOՔALTPAՔAN NAMALAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 28-33.
29. Sh S. G., JA C. JANՔA JAGIMLI NAMALAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 16-21.
30. Jamil C. et al. OHANGLAR JILOLANGANDA //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 22-27.
31. Gulxumar D., Gulmaryam K. MODERN SCIENCE AND RESEARCH //MODERN SCIENCE. – 2023. – Т. 2181. – С. 3906.